

**Kriminalizacija
solidarnosti:
Obračun sa
aktivizmom
Združene akcije
„Krov nad glavom”**

Isidora Stakić

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

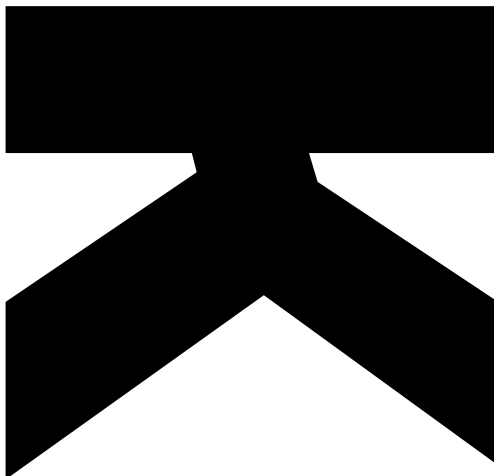
USAID
OD AMERIČKOG NARODA

NACIONALNA
KOALICIJA ZA
DECENTRALIZACIJU

Ova studija slučaja deo je zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene da podstaknu veće učestvovanje građana u odlučivanju realizovanjem projekta „Građani imaju moć”, koji podržava Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID). Stavovi izraženi u ovom tekstu isključivo su stavovi autorke i citiranih sagovornica i sagovornika i ne odražavaju stavove USAID-a.

**KRIMINALIZACIJA SOLIDARNOSTI:
OBRAČUN SA AKTIVIZMOM
ZDRUŽENE AKCIJE
„KROV NAD GLAVOM”**

IZDAVAČ:

**Beogradski centar za
bezbednosnu politiku**

Đure Jakšića 6/5, Beograd

TEL: 011 3287 226

IMEJL: office@bezbednost.org

VEB-SAJT: www.bezbednost.org

AUTORKA:

Isidora Stakić

(Beogradski centar za bezbednosnu politiku)

LEKTURA:

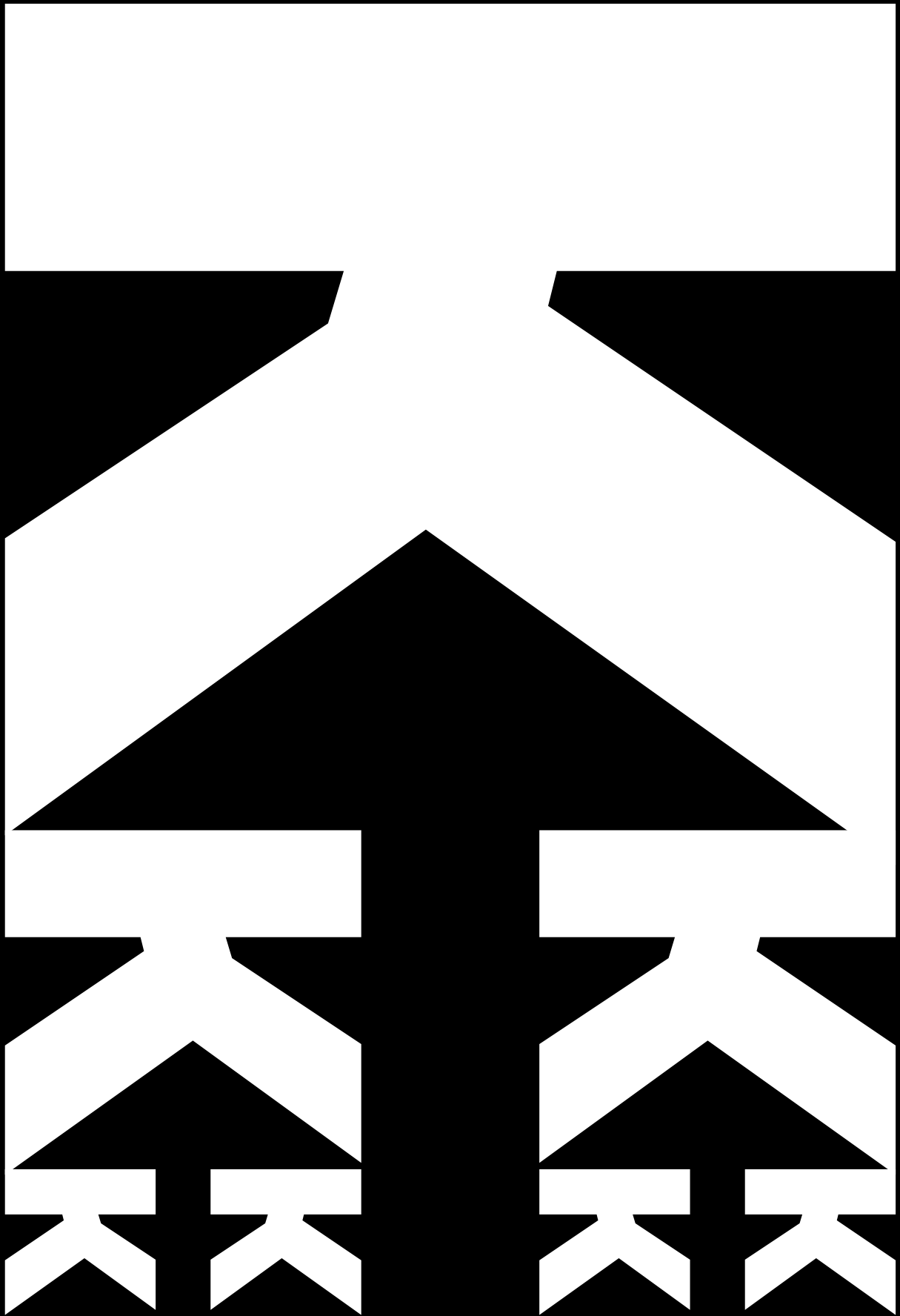
Tatjana Hadžić Jovović

DIZAJN I PRELOM:

Andrej Dolinka / ADD+

ISBN 978-86-6237-199-7

Beograd, januar 2020.

Kriminalizacija solidarnosti: Obračun sa aktivizmom Združene akcije „Krov nad glavom”

Prostor za aktivizam organizacija i pojedinaca koji kritikuju i suprotstavljaju se politikama režima u Srbiji kontinuirano se sužava. Prethodno istraživanje Beogradskog centra za bezbednosnu politiku⁰¹ ukazalo je na pretnje i pritiske, sa kojima se suočavaju aktivisti i nezavisni novinari širom Srbije. Ova studija slučaja baviće se Združenom akcijom „Krov nad glavom” (u daljem tekstu: ZA „Krov nad glavom”), kolektivom koji se suprotstavlja prinudnim iseljenjima ljudi iz njihovih jedinih domova i bori se za pravo na adekvatno stanovanje. ZA „Krov nad glavom” osnovana je 2017. godine i deluje na teritoriji Beograda i Novog Sada, a nedavno je osnovana i u Subotici.

Istraživanje je zasnovano na podacima prikupljenim tokom devet dubinskih polustrukturiranih intervjua sa aktivistkinjama i aktivistima ZA „Krov nad glavom”, kao i na video-materijalima i tekstovima dostupnim na internet i Fejsbuk stranici ZA „Krov nad glavom”. Intervjui su rađeni tokom oktobra i novembra 2019. godine. Od ukupno tri sagovornice i šestorice sagovornika, osmoro je iz Beograda i jedan iz Novog Sada.

Društveno-politički kontekst: Prinudna iseljenja i posledice

Zakon o izvršenju i obezbeđenju⁰² (u daljem tekstu: ZIO) kojim se, između ostalog, uređuju prinudna iseljenja usvojen je 2011. godine. Do prinudnih iseljenja dolazilo je i pre usvajanja ZIO, a sprovodili su ih sudovi. Novina koju je uveo ZIO jesu takozvani javni izvršitelji, koji su postali nadležni za prinudno namirivanje potraživanja izvršnih poverilaca⁰³

01 Stakić, I. *Studija slučaja: Pretnje i pritisci na aktiviste i nezavisne novinare u Srbiji*, Beograd: BCBP, 2019. <http://www.bezbednost.org/upload/document/studija_slucaja_pretnje_i_pritisci_na_aktiviste_i_.pdf>.

02 „Zakon o izvršenju i obezbeđenju” *Sl. glasnik RS*, br. 106/2015, 106/2016 – autentično tumačenje, 113/2017 – autentično tumačenje i 54/2019. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izvršenju_i_obezbedenju.html>.

03 Zakon o izvršenju i obezbeđenju definiše izvršne poverioce kao lica čija se potraživanja namiruju u izvršnom postupku ili obezbeđuju u postupku obezbeđenja. U praksi prinudnih iseljenja to su, pre svega, banke (Eurobank Srbija se najčešće pojavljuje kao izvršni poverilac i po pravilu angažuje uvek istu izvršiteljku), javna preduzeća, ali i državne institucije, kao što je, na primer, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, koji je pokušavao da iz Ustaničke ulice u Beogradu iseli izbeglice kojima je tamo prethodno obezbedio smeštaj.

(najčešće banaka i komunalnih preduzeća). Iako ih zakon definiše kao *javne* izvršitelje, oni funkcionišu kao privatni preduzetnici motivisani profitom, a ne zaštitom javnog interesa. Zakon o izvršenju i obezbeđenju predviđa da se izvršenje novčanog potraživanja može sprovesti i na nekretnini koja je u vlasništvu izvršnog dužnika i u kojoj dužnik stanuje, bez obzira na to da li je ta nekretnina jedini dom dužnika. Ovo znači da se u Srbiji, ali i u nekim drugim zemljama, ljudi mogu u skladu sa zakonom izbaciti na ulicu i učiniti beskućnicima. Praksa pokazuje da ovakva pravna regulativa pogađa prvenstveno one koji su već u teškom ekonomskom položaju – sitne dužnike, žrtve prevara, radnike privatizovanih preduzeća, izbeglice. Prinudna iseljenja, pored toga što ljude čine beskućnicima, imaju i druge drastične posledice na živote porodica koje su na udaru javnih izvršitelja, kao što su gomilanje duga koji postaje nemoguće otplatiti, ugrožavanje lične bezbednosti, pogoršanje zdravstvenog stanja ljudi zbog neadekvatnih uslova stanovanja itd.

Zakon o izvršenju i obezbeđenju je u suprotnosti sa međunarodnopravnim obavezama, koje je Republika Srbija preuzela: Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, koji je ratifikacijom, u skladu sa članom 16 Ustava, postao sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije. Član 11 ove međunarodne konvencije obavezuje države članice da preduzmu odgovarajuće mere kako bi obezbedile ostvarenje prava svakog lica na „životni standard dovoljan za njega samog i njegovu porodicu, ubrajajući tu i dovoljnu hranu, odeću i smeštaj, kao i stalno poboljšanje njegovih uslova života”.⁰⁴ U Opštem komentaru br. 7 na pomenuti Pakt, koji se odnosi na prinudna iseljenja, navodi se da je praksa prinudnih iseljenja u suprotnosti sa zahtevima Pakta u vezi sa zaštitom prava na adekvatno stanovanje, a da često dovodi i do kršenja drugih ljudskih prava, kao što su, na primer, pravo na ličnu bezbednost, pravo na privatnost itd.⁰⁵ Kako je istaknuto u Zajedničkom podnesku Komitetu Ujedinjenih nacija za ekonomska, socijalna i kulturna prava od 26. avgusta 2019. godine, Republika Srbija u slučajevima prinudnih iseljenja daje prednost zaštiti instituta privatne svojine u odnosu na zaštitu prava na adekvatno stanovanje.⁰⁶ U Zajedničkom podnesku se ističe i da je u Srbiji koncept socijalnog stanovanja nedovoljno pravno regulisan i da je – usled nedostatka političke volje i ograničenih resursa – u praksi zanemaren.⁰⁷ Prema rečima jednog od sagovornika ovog istraživanja, „država ljudima ne obezbeđuje alternativni smeštaj,

04 *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* (Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio na snagu 3. januara 1976. u skladu sa članom 27. *Službeni list SFRJ* (Međunarodni ugovori) br. 7/1971) <<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Me%C4%91unarodni-pakt-o-ekonomskim-socijalnim-i-kulturnim-pravima.pdf>>.

05 Office of the High Commissioner for Human Rights. *General Comment 7: The right to adequate housing (art. 11.1 of the Covenant): forced evictions*, 1997.

06 A11* i grupa nevladinih organizacija. *Joint Submission to the United Nations Human Rights Committee on Economic, Social and Cultural Rights on List of Issues for the Third Periodic Report of the Republic of Serbia*. 26. 8. 2019: 13. <<http://www.a11initiative.org/en/publications/reports/>>.

07 Isto, 2019: 12–13.

tj. ne postoji neka sejfti net (*safety net*) socijalnog stanovanja, na koju žrtve iseljenja mogu da se oslone”. Pored toga što nije u skladu sa pravom na dostojanstven život, ZIO ugrožava i ustavna prava na pravično suđenje i pravni lek, budući da žalba na rešenje o izvršenju ne odlaže izvršenje.

Strukturno posmatrano, može se reći da ZIO doprinosi ubrzanju procesa akumulacije stambenog kapitala, koji je u Srbiji i dalje rasut, s obzirom na to da veliki broj ljudi još stanuje u nekretninama koje su u njihovom vlasništvu. Kako je istakao jedan od sagovornika, „stambeni fond je jedan od poslednjih značajnih rezervoara vrednosti koji se ne nalaze pod direktnom kontrolom krupnog kapitala – što nije u skladu sa neoliberalnom ekonomskom politikom države”. Usvojena zakonska rešenja omogućavaju ogromne zarade ekonomski moćnim, na račun prava na stanovanje siromašnih. Konkretno, za procenjivanje vrednosti nekretnine iz koje se ljudi prinudno iseljavaju nadležni su izvršitelji kojima je ostavljen prostor da nekretninu procene manje od njene tržišne vrednosti. Potom se nekretnina prodaje na prvoj aukciji po minimalnoj ceni od 70 odsto procenjene vrednosti, a ako prva aukcija ne uspe, na sledećoj se prodaje po minimalnoj ceni od samo 50 odsto procenjene vrednosti (član 178 ZIO). Na ovaj način ljudi zbog malog duga mogu ostati bez više od polovine vrednosti nekretnine, dok kupci u ovakvom sistemu značajno profitiraju.

Združena akcija „Krov nad glavom”

Združena akcija „Krov nad glavom”⁰⁸ je kolektiv koji okuplja pojedince ujedinjene u borbi za pravo na adekvatno stanovanje. Aktivnosti ZA „Krov nad glavom” temelje se na principu da je pravo na dom ljudsko pravo, te da je država obavezna da ovo pravo zaštiti. U skladu sa tim, ZA „Krov nad glavom” protivi se prinudnim iseljenjima, pogotovo u slučajevima kada je predmet izvršenja nečiji jedini dom, i zalaže se za ukidanje institucije javnih izvršitelja, čije je delovanje dovelo do uvećanja beskućništva i siromaštva. Delovanja ovog kolektiva obuhvata nekoliko vidova aktivnosti: sprečavanje prinudnih iseljenja, pružanje pravne pomoći i organizovanje akcija kojima se skreće pažnja javnosti na problem prinudnih iseljenja te vrši pritisak na državu, izvršitelje, organe lokalne samouprave, sudove, banke i sve ostale, koji su odgovorni za ugrožavanje prava na dostojanstveno stanovanje.

Prilikom sprečavanja prinudnih iseljenja aktivisti ZA „Krov nad glavom” telima brane ljude koji su na udaru izvršitelja, odnosno sprečavaju izvršitelje da uđu u domove. Aktivisti na mesto izvršenja dolaze na poziv stanara kojima preči izbacivanje. U nekim slučajevima prinudna iseljenja su najavljena, ali u mnogim slučajevima nisu, što za aktiviste koji organizuju odbranu predstavlja otežavajuću okolnost. Tokom akcija odbrane aktivisti, pored toga što sprečavaju ulazak izvršitelja u nekretninu, nastoje i da pregovaraju sa izvršiteljem i poverioцем i da odlože izvršenje. Kao što je aktivista ZA „Krov nad glavom”

⁰⁸ Združena akcija „Krov nad glavom” <<http://zakrovnadglavom.org/>>.

Ivan Zlatić istakao tokom nedavnog gostovanja na televiziji N1, „Dug mora da se vrati, ali mora da postoji elementarna humanost”.⁰⁹ Zahvaljujući ZA „Krov nad glavom”, do sada je odbranjeno preko 250 ljudi, a oko 30 nisu uspeli da odbrane.

Združena akcija „Krov nad glavom” podiže svest o problemu prinudnih iseljenja svojim saopštenjima, pravnim analizama, aktivnostima na društvenim mrežama, medijskim nastupima, protestima i drugim aktivnostima. Složenost ovog problema i hitnost njegovog rešavanja – u okolnostima u kojima država zatvara oči pred društvenim nepravdama ili ih potpomaže – zahteva angažovanje aktivista i pravnih i drugih stručnjaka, koji će se boriti za pravo na stanovanje. Međutim, ZA „Krov nad glavom” trpi brojne pritiske, čiji je cilj gušenje aktivizma ovog kolektiva. Ne gubeći iz vida činjenicu da su najugroženiji upravo oni kojima preči izbacivanje na ulicu, ostatak teksta baviće se pritiscima i pretnjama sa kojima se suočavaju aktivisti koji brane najugroženije.

Gušenje aktivizma kroz izmene i dopune zakona

U julu 2019. godine usvojene su po hitnom postupku izmene i dopune ZIO, uz obrazloženje da bi „nedonošenje moglo da prouzrokuje štetne posledice po ostvarivanje prava građana i rad državnih i drugih organa”.¹⁰ Problematična praksa usvajanja zakona po hitnom postupku u Srbiji je česta, na šta je ukazivala Evropska komisija u Izveštajima o napretku Srbije, kao i telo Saveta Evrope za borbu protiv korupcije (GRECO).¹¹ Ubrzanom procedurom donošenja zakona izbegava se detaljnija rasprava o temama koje su socijalno i politički osetljive, kao što su prinudna iseljenja. Izmenjeni i dopunjeni ZIO primenjuje se od 1. januara 2020. godine. Ovim izmenama i dopunama nije poboljšan položaj dužnika i ostalih kojima preči prinudno iseljenje iako je nova verzija zakona u javnosti predstavljena kao socijalno odgovornija. Na primer, zakon je prethodno bio kritikovan zbog odsustva načela srazmere, odnosno zato što su dužnicima zbog nesrazmerno malih dugova oduzimani stanovi. Ova manjkavost nije otklonjena novim zakonom i pored toga što je propisano da jedini dom dužnika ne može biti prodat tokom postupka izvršenja zbog komunalnog duga koji ne prelazi iznos od 5.000 evra (član 394, stav 2 ZIO). Imajući u vidu ogromnu razliku između iznosa od 5.000 evra i vrednosti nekretnina, može se zaključiti da načelo srazmere i dalje nije uvedeno i da je ova izmena – iako predstavljena kao progresivna – samo kozmetička.

⁰⁹ „Prinudna iseljenja – dug mora da se vrati, ali i da postoji elementarna humanost”, TV N1, 11. 12. 2019. <<http://rs.n1info.com/Vesti/a551384/Prinudna-iseljenja-dug-mora-da-se-vrati-ali-i-da-postoji-elementarna-humanost.html>>.

¹⁰ „Novi zakon o izvršenju – šta se menja?”, *Nova ekonomija*, 25. 6. 2019. <<https://novaekonomija.rs/vesti/pri%C4%8De-i-analize/novi-zakon-o-izvr%C5%A1enju-%C5%A1ta-se-menja>>.

¹¹ „Po hitnom postupku razmatrano 44 odsto predloga zakona”, *Istinomer*, 2. 7. 2019. <<https://www.istinomer.rs/izjava/po-hitnom-postupku-razmatrano-44-odsto-predloga-zakona/>>.

S druge strane, kod izmena i dopuna ZIO posebno pada u oči nastojanje zakonodavca da spreči aktivizam ZA „Krov nad glavom” i drugih solidarnih građana. Novi zakon propisuje mogućnost izricanja novčane kazne svakome ko ometa ili sprečava sprovođenje izvršenja, i to za fizička lica u visini od 10.000 do 200.000 dinara, a za pravna lica od 100.000 do 2.000.000 dinara (član 131 ZIO). Novčanu kaznu izriče sud na sopstvenu inicijativu ili na predlog izvršnog poverioca ili javnog izvršitelja.

„U važećem zakonu [novčane kazne] su se odnosile praktično samo na dužnika. Dužnik je bio taj koji, ako ometa, može da mu se svali kazna. Verovatno zato što zakonodavac, poslednji put 2015. godine kada su menjali zakon, nije imao u vidu situacije koje su počele da se dešavaju kasnije. To su definitivno promenili zbog naših aktivnosti da bi mogli da počnu da nas novčano kažnjavaju.”

Aktivisti ZA „Krov nad glavom” kažnjavani su i do sada, ali ne prema odredbama ZIO. Naime, protiv nekolicine aktivista podizane su krivične prijave za delo ometanje službenog lica u vršenju službene dužnosti, koje je propisano članom 23 (stav 1) Zakona o javnom redu i miru. U tim slučajevima aktivisti koji su sprečavali prinudno iseljenje optuživani su da su ometali policijske službenike u njihovom poslu.¹² Ovakvi slučajevi uvek su rešavani primenom načela oportuniteta, pri čemu je svaki od aktivista ZA „Krov nad glavom” plaćao iznos od 15.000 dinara do 40.000 dinara da bi krivični postupak bio odbačen. Uvođenjem novčanih kazni za ometanje izvršenja položaj aktivista ZA „Krov nad glavom” pogoršan je na dva načina. Prvo, od sada će sprečavanje prinudnih iseljenja samo po sebi biti kažnjivo, što do sada nije bio slučaj, jer sprečavanje iseljenja ne predstavlja nužno ometanje službenog lica. Ometanje službenog lica u vršenju službene dužnosti predstavlja krivično delo koje se dokazuje u složenom pravnom postupku, te je pretnja da će aktivisti zaista biti osuđeni za ovo delo bila neznatna. Drugo, do sada su aktivisti primenom načela oportuniteta plaćali iznose od 15.000 dinara do 40.000 dinara, dok novi zakon propisuje da se novčane kazne mogu kretati do 200.000 dinara za fizička lica i čak do 2.000.000 dinara za pravna lica. Razlike u visinama iznosa su drastične, a – imajući u vidu trend obračunavanja države sa aktivistima – opravdano je pretpostaviti da će nadležne institucije nastojati da aktiviste ZA „Krov nad glavom” tretiraju kao pravno lice.

„Mi smo do sada u Združenoj akciji imali princip da solidarno skupljamo pare za ljude koji dobiju kazne, ali tome postoji neki prirodni limit. Mi ne možemo da skupimo onoliko koliko država može da nas kazni.”

Nove izmene i dopune ZIO ugrožavaju aktivizam ZA „Krov nad glavom” na još jedan način – pogoršanjem položaja „trećih lica”, odnosno ljudi koji nisu dužnici, ali žive u nekretnini koja je predmet izvršenja. U praksi su to najčešće žrtve duple prodaje stanova

¹² O odnosu policije prema aktivistima ZA „Krov nad glavom” biće više reči u nastavku teksta.

ili drugih vrsta prevara. Prema starom zakonu, troškove izvršenja snosio je dužnik,¹³ dok novi zakon predviđa da će od sada i treća lica snositi troškove koje su „neosnovano pro-uzrokovali svojim radnjama” (član 34, stav 6 ZIO), dakle troškove svakog sprečenog izvršenja. U troškove izvršenja, bez obzira na to da li je sprečeno ili ne, ulazi angažovanje različitih službi – od policije, preko veterinarske službe, do bravara – tako da ukupni troškovi mogu dostići visinu od više hiljada evra.

„Po novom zakonu troškove izvršenja uvek snosi osoba koja je u stanu, što znači da se ja bojim da od 1. januara nama ljudi neće ni da se javljaju da ih branimo, jer se njima to ne isplati. Oni će posle svake odbrane dobiti račun od hiljadu, dve evra i ako izvršitelj zakazuje jedno iseljenje mesečno, to je onda više od svake stanarine u Beogradu.”

Ova nova odredba ZIO predstavlja pritisak na stanare koji su žrtve prevara da odustanu od pokušaja sprečavanja izvršenja i da ne kontaktiraju ZA „Krov nad glavom”. Ovo je istovremeno i psihološki pritisak na aktiviste koji su svesni da njihove uspešne odbrane dovode do nagomilavanja troškova stanara i da će nagomilani troškovi stići na naplatu ukoliko izvršitelj na kraju izbaci stanare iz nekretnine.

„Na prvi pogled, to i nije neki pritisak na nas. Ali opet, kad blokiraš iseljenje, ne možeš da znaš da ćeš baš svaki put uspeti da ih odbraniš i uvek znaš da što ti jače blokiraš iseljenje i zaustavljaš ga, to će njima biti veće kazne ukoliko ih izbace, jer dovode vatrogasce, hitnu pomoć...”

Uvođenje visokih novčanih kazni za ometanje prinudnih iseljenja, kao i svaljivanje troškova iseljenja na stanare koji nisu dužnici, predstavlja novi vid strukturnog pritiska na aktiviste ZA „Krov nad glavom”. Povrh toga, ZIO predviđa da izvršitelji, kao privatni preduzetnici, predlažu izricanje novčanih kazni i utiču na visinu troškova izvršenja. Na taj način se privatnim licima koja su motivisana sticanjem profita daje mogućnost da kontrolišu aktivizam i borbu za ljudska prava, koji su u suprotnosti sa njihovim interesima. Aktivisti ZA „Krov nad glavom” vide novčane kazne kao najefikasnije sredstvo odvratanja ljudi od aktivizma, jer se na ovaj način izbegava direktna konfrontacija aktivista i države, kao i negativni publicitet za državne organe.

„Najefikasniji način da ljudi ne dolaze je ako im se zapreti visokim novčanim kaznama ili ako počnu da se naplaćuju novčane kazne, onda nema onih nekih atraktivnih snimaka na Fejsbuku gde su neki ljudi u konfliktu sa policijom. Ta situacija je očigledna i jednostavna; građani sa jedne strane, policijski kordon sa druge strane, ovamo neki uterivač dugova,

13 „Novi zakon o izvršenju – šta se menja?”, *Nova ekonomija*, 25. 6. 2019. <<https://novaekonomija.rs/vesti/pri%C4%8De-i-analize/novi-zakon-o-izvr%C5%A1enju-%C5%A1ta-se-menja>>.

ovamo neka sirotinja, to je dosta rečito samo po sebi. Dok je novčano kažnjavanje tamo negde, gde se ne vidi.”

Pored izmena i dopuna ZIO, treba pomenuti i izmene i dopune Krivičnog zakonika iz 2019. godine, kojima su skoro udvostručene zatvorske kazne propisane za napad na službena lica, u koja spadaju i javni izvršitelji. Iako niko od aktivista ZA „Krov nad glavom” do sada nije krivično gonjen za ovo delo, pooštavanje kaznene politike se može smatrati vidom zastrašivanja aktivista.

Policija na prinudnim iseljenjima: Javna služba ili služba javnih izvršitelja

Policija prisustvuje prinudnim iseljenjima na zahtev izvršitelja. Iako bi sa stanovišta javnog interesa bilo logično da je zadatak policije u ovakvim situacijama obezbeđenje javnog reda i mira, član 144 (stav 2) ZIO ovlašćuje policiju da upotrebi sredstva prinude (uz prethodno upozorenje) protiv onih koji ometaju ili sprečavaju izvršenje, bez obzira na to da li narušavaju javni red i mir. Tom zakonskom odredbom policija se, kao javna služba, faktički stavlja u službu interesa izvršitelja i izvršnih poverilaca, što je u suprotnosti sa standardima policijskog postupanja, koje propisuje član 33 Zakona o policiji, a u kom se, između ostalog, ističe dužnost policije da služi građanima i zajednici. Prema svedočenju jednog od sagovornika, u praksi se ova odredba ogleda, na primer, u tome da izvršitelji usmeno izdaju naređenja policijskim službenicima koje od prisutnih aktivista da privedu, što predstavlja svojevrsnu privatizaciju policije. Međutim, policija na prinudnim iseljenjima često prekoračuje i ovako preširoko data ovlašćenja, pa u nekim slučajevima direktno ugrožava bezbednost, slobode i prava stanara, aktivista i drugih građana.

Jedno od najčešćih neprofesionalnih postupanja policijskih službenika prilikom prinudnih iseljenja jeste odbijanje da se na zahtev aktivista legitimišu. Policijski službenici su, prema Zakonu o policiji, dužni da se prilikom legitimisanja građana na njihov zahtev i sami legitimišu. Prezime i broj službene legitimacije policajca bitni su podaci za građane, jer jedino uz ove podatke oni kasnije eventualno mogu da dokažu da je policijski službenik neprimereno postupao.

„U većini slučajeva odbijaju da se legitimišu uniformisani mada odbijaju i ovi u civilu. [...] Vrlo često kad dolaze, čak i ono što moraju po zakonu da imaju, onaj čičak sa brojem legitimacije i prezimenom, to skinu ili ga prekriju nečim.”

Drugo problematično ponašanje policije prilikom pokušaja prinudnih iseljenja jeste ograničavanje slobode kretanja. Kao što je pomenuto, mnoga prinudna iseljenja nisu najavljena, tako da aktivisti ZA „Krov nad glavom” ne stignu na mesto izvršenja pre policije.

Policija u nekim od tih slučajeva formira kordon, nekada i na ulici ispred zgrade u kojoj se nalazi stan koji je predmet izvršenja. Jedan od drastičnijih primera jeste prinudno iseljenje u Sarajevskoj ulici u Beogradu, kada je policija formirala kordon na trotoaru, čime je onemogućila građanima da se kreću trotoarom, pa su prolaznici bili primorani da hodaju po delu puta kojim prolaze automobili. Ovo je učinjeno da bi se aktivisti ZA „Krov nad glavom” sprečili da uđu u zgradu, što predstavlja lošu praksu ograničavanja slobode kretanja. Na pitanje jednog od aktivista zašto mu je onemogućen prolaz, policajac je odgovorio da nije ovlašćen da daje informacije.

„Ukoliko mi zakasnimo, oni će napraviti kordon i onda neće dati da uđemo u zgradu. Nije samo da osigurava da se ništa ne dešava, nego osigurava da ima što manje aktivista na sceni.”

Policijski službenici prilikom prinudnih iseljenja krše zakon i nesrazmernom upotrebom sile prema aktivistima ZA „Krov nad glavom”. Jedan od sagovornika istakao je da ga je policajac udario pesnicom u stomak kada je pokušao da prođe pored njega na ulici, ispred zgrade u kojoj je postupak izvršenja bio u toku. U nekim drugim slučajevima upotreba sile je bila daleko otvorenija. Sagovornici i sagovornice se slažu da je policijska brutalnost obično u funkciji demonstriranja nadmoći nad aktivistima.

„Recimo, ovo što je bilo pre nedelju dana kod rušenja kuće Osmanovih, tu je policija fizički probila kordon aktivista, bacala ljude na zemlju, vukla ih.”

Ipak, važno je napomenuti da policijska brutalnost prema aktivistima ZA „Krov nad glavom” nije česta pojava. Brojniji su slučajevi kada se policija prilikom prinudnih iseljenja drži po strani i nastoji da se ne meša u postupak izvršenja. Sama činjenica da policija postupa različito od slučaja do slučaja – umesto u skladu sa uvek istim procedurama i bez prekomerne upotrebe sile – ukazuje na to da je postupanje policije instrumentalizovano u privatne svrhe.

„Očigledno je da postoje minimum dva modela ponašanja policije. Jedan gde ih izvršitelj pozove, oni dođu i prave se blesavi, tada nisu involvirana strana. Drugi model je onaj u kom su oni mnogo više angažovani i gde su spremni da naprave kordon, da te izguraju itd. To mislim da zavisi od toga u kakvom su odnosu sa konkretnim izvršiteljem ili izvršiteljkom, u kakvom su odnosu sa poveriocem itd.”

Četvrti vid neprimerenog ponašanja policijskih službenika jeste seksualno uznemiravanje aktivistkinja koje učestvuju u odbranama stanara. Nekada su to „samo” verbalno uznemiravanje i seksistički komentari, ali u jednom slučaju je došlo i do napada na telo aktivistkinje.

„Meni se desilo jednom, to mi je možda i najneprijatnije iskustvo, da me je tokom iseljenja, dok sam stajala u živom zidu, bila sam jedina žena, da bih

popustila uhvatio me je za grudi policajac i gde sam ja krenula da vrištim i onda je on ponovo to uradio kao dok niko nije gledao, i to mi je najjezivije.”

Poslednji tip neprimerenog ponašanja policijskih službenika predstavljaju upozorenja i pretnje upućene aktivistima ZA „Krov nad glavom”. Upozorenja nekad imaju formu (kva-zi)prijateljskih saveta, čiji je cilj da aktiviste odgovore od daljeg angažovanja, da ih ubede da aktivizam nema smisla i da im ukažu na potencijalne negativne posledice.

„To ide od onog najmekšeg kao: ‘Brate, razumem ja, ali evo vidi – to ne može tako, ovo je ipak država, ne možete tako da udarate, morate to malo pametnije’. Kao savetuje: ‘Ne bi to trebalo da radiš, čime se ba- viš, upropastićeš sebi karijeru, imaćeš problem ovde, imaćeš problem onde...’”

„Ta dvojica što su došla kod mene, oni su bili fini. Kao ‘Pa šta vama to treba?’ Rekoh, ‘Kako šta mi treba? Nisam ja išla da kradem, nego radim nešto što je dobro i plemenito’. Pa onda kažu: ‘Ali oni su svi deca, ti si gospođa’. Znaš, kao, imam godina.”

Prema svedočenjima sagovornika i sagovornica, policijskih pretnji aktivistima bilo je naj- više prilikom odbrana stanara u Ustaničkoj ulici u Beogradu, u zgradi u kojoj stanuju izbe- glice koje je Komesarijat za izbeglice Republike Srbije pokušavao da iseli tokom leta 2018. godine. Na jedan od pokušaja iseljenja u Ustaničkoj doveden je neuobičajeno velik broj policajaca, kako je jedan od sagovornika istakao, „bukvalno celu stanicu Zvezdara su izve- li tamo”. Tokom višesatne odbrane, policijom je komandovao policajac u civilu, koji je, po svedočenjima prisutnih aktivista, bio verbalno agresivan, čak se u jednom momentu hva- tao za pištolj, a za sebe je izjavio: „Vidi, ja sam inspektor sa Zvezdare, ja sam ovde šerif, bog i batina, bolje vam je da pazite šta radite.” Ovakva izjava i ponašanje govore o tome da neki pripadnici policije višeg ranga ignorišu činjenicu da je njihova moć ograničena zakonom.

Policajci su tokom ove odbrane, kao i tokom nekih drugih, pretili aktivistima ZA „Krov nad glavom” privođenjem i krivičnim prijavama iako aktivisti nisu učinili nikakvo krivično delo. Po svedočenju jednog od sagovornika, u Ustaničkoj ulici pojedini policajci pretili su i fizič- kim nasiljem i upućivali seksističke komentare aktivistkinjama. Iako je odbrana stanara iz Ustaničke uspela, oko petnaest aktivista ZA ”Krov nad glavom” privedeno je u policijsku stanicu i pušteno posle nekoliko sati. Tokom vožnje do stanice, jednom aktivisti policajac je pretio da će sam sebi pocepati košulju i tako mu namestiti napad na službeno lice.

„Onda je neko došao i rekao da je odloženo izvršenje i da sad možemo da uđemo u maricu, sad više nije ni bitno. Onda su nam pretili svašta: ‘Znaš ti šta ja sve mogu da ti uradim? Znaš da niko ne zna šta se ovde događa?’ To je taj trenutak kada to stvarno postaje potpuno lično.”

Sa policijskim pretnjama suočavali su se i aktivisti ZA „Krov nad glavom” iz Novog Sada.

„Prilikom tog privođenja, zamenik komandira stanice je pretio da će nas čerečiti, prebiti itd. Kada smo došli u stanicu, sve vreme se drao na nas, želeo je čak i da nas zadrži u pritvoru 48 sati, ali mu nadređeni to nisu dozvolili, pa je morao da nas pusti.”

Aktivisti ZA „Krov nad glavom” po pravilu ne podnose pritužbe na rad policijskih službenika. Neki od njih, koji imaju prethodno aktivističko iskustvo, podnosili su u prošlosti pritužbe, ali bez rezultata, pa su aktivisti zaključili da je podnošenje pritužbi uzaludno. Jedan od sagovornika je istakao:

„Ranije sam podnosio prijave i ništa se nije desilo, bukvalno ništa. Razmišljao sam za ‘Šerifa’ [gorepomenutog policijskog inspektora sa Zvezdare, koji je zastrašivao aktiviste] da podnesem prijavu. Bio sam u fazonu, izgubiću vreme, izmaltretiraću advokata koji i ovako radi za džabe sve, a za šta – ni za šta.”

Privatni batinaši i neefikasnost policije

Dvojica aktivista ZA „Krov nad glavom” iz Novog Sada fizički su napadnuti u junu 2019. godine, pri čemu su jednom od njih nanete teške telesne povrede. Slučaj prebijanja aktivista bio je medijski ispraćen, ali je ostao bez epiloga. Do napada je došlo u kampusu Univerziteta u Novom Sadu kada su dvojica muškaraca u crnim trenerkama i sa crnim kačketima napala metalnim šipkama i „bokserima” dvojicu aktivista nakon što su oni izašli iz zgrade fakulteta. „Tom prilikom, dok su se branili od udaraca, Marku je na dva mesta bokserom razbijena glava, a takođe ima i povrede na rukama i leđima, dok je Mihajlu slomljen zub, napukla mu je arkada i ima nekoliko većih hematoma po celom licu”, navedeno je u saopštenju ZA „Krov nad glavom”.¹⁴

Jedan od napadnutih aktivista je tokom intervjua za ovo istraživanje naveo da sumnja da su napadače angažovali izvršitelji kako bi zastrašili aktiviste ZA „Krov nad glavom”. Istakao je i to da je jedan novosadski izvršitelj, poznat po brutalnosti, u više navrata primećen u univerzitetskom kampusu, uvek u pratnji nekoliko muškaraca. Sagovornik je dodao:

„Dobili smo informaciju od drugih studenata da su se danima pre toga pojavljivala dva lika u crnom, ogromna, širili se po kampusu. Znači, neko je bio tu, neko je tražio nas, mogao je bilo ko da strada.”

¹⁴ „Napadnuti aktivisti ZA ‘Krov nad glavom’ u Novom Sadu!”, *ZA Krov nad glavom*, 8.6.2019. <<http://zakrovnadglavom.org/2019/06/08/napadnuti-aktivisti-za-krov-nad-glavom-u-novom-sadu/>>.

Napadači na aktiviste do trenutka objavljivanja ovog teksta nisu otkriveni, a posebno u ovom slučaju zabrinjava (ne)postupanje policije. Naš sagovornik ističe:

„Policija nas je zavlčila. Jednom su nas čak i zastrašivali, rekli su nam da ako mi pogrešimo na prepoznavanju, ta lica mogu da podnesu krivičnu prijavu protiv nas. Radili su na tome da nas odvrate od prepoznavanja, govorili su nam kako moramo toga da se pazimo, stalno su nas nešto zavlčili, izmišljali su priče. Recimo, jednom prilikom su nam rekli za napadače da su oni na godišnjem odmoru i da ne mogu da dođu sada na prepoznavanje. [...] Onda su nas razvlačili na dve nedelje, ja ga nazovem i on kaže biće za nedelju dana, biće sledeći ponedeljak, biće sledeće nedelje.”

Dakle, prethodno navedenim problematičnim postupanjima policije može se dodati i neefikasnost u otkrivanju napadača na aktiviste ZA „Krov nad glavom”. Imajući u vidu navode sagovornika o pokušajima zastrašivanja i neprimerenim izgovorima za odugovlačenje postupka, opravdano je pretpostaviti da se istražni postupak namerno opstruira i da na postupanje policije utiču privatni interesi.

Inspekcije

Još jedan vid pritiska kom je bio izložen jedan od intervjuisanih aktivista jesu finansijske inspekcije. Finansijske inspekcije su, kao takve, zakonite, ali se mogu koristiti i kao mehanizam pritiska na aktiviste. Prethodno istaživanje Beogradskog centra za bezbednosnu politiku o pretnjama i pritiscima na aktiviste i nezavisne novinare ukazalo je da se finansijske inspekcije zloupotrebljavaju radi opstruisanja rada nekih kritički nastrojenih medija i nevladinih organizacija.¹⁵ U slučaju aktiviste ZA „Krov nad glavom” na udaru je bila njegova privatna firma.

„Ja sam registrovao svoju firmu koja se bavila marketingom i mene su počele učestalo da posećuju inspekcije. To su bili jako bizarni razlozi. Dođe mi inspekcija po prijavi da mobingujem sam sebe, dođe inspekcija da mi piše kaznu zato što nisam sebi isplatio bruto zaradu, platio sam dorinos i porez, ali zaradu kao zaradu nisam fizički prebacio sebi na račun, češljanje knjiga. I onda su uradili poslednje, što im je urodilo plodom, ja sam morao da odustenem od tog mog poslovnog poduhvata. Dođe mi inspekcija da mi pogleda fakture i onda me posle recimo dve, tri nedelje zovu klijenti koji su na tim fakturama da se vidimo i onda se

15 Stakić, I. *Studija slučaja: Pretnje i pritisci na aktiviste i nezavisne novinare u Srbiji*. Beograd: BCBP, 2019: 15–16 . <http://www.bezbednost.org/upload/document/studija_slucaja_pretnje_i_pritisci_na_aktiviste_i_.pdf>.

ispostavi da su njih posećivali zbog toga i da su im onako indirektno pominjali da ne bi bilo pametno da nastave saradnju sa mnom.”

Iako nemaju veze sa ZIO i finansijskim pritiscima koje je uveo ovaj zakon, inspekcije nesumnjivo predstavljaju jedan vid finansijskog pritiska, ali i zastrašivanja aktivista. Ovde je važno imati u vidu i to da je na čelu Poreske uprave već godinama bivši kadar Bezbednosno-informativne agencije.¹⁶ Činjenica da su inspekcije legalne otežava sprečavanje njihovih zloupotreba radi gušenja aktivizma.

Medijski senzacionalizam

Odnos medija prema prinudnim iseljenjima i aktivizmu ZA „Krov nad glavom” posebno je zanimljiv. Dok protiv mnogih drugih aktivista prorežimski mediji često vode kampanje, medijsko izveštavanje o ZA „Krov nad glavom” uglavnom ima pozitivan ton, ne samo u opozicionim medijima, već i u onima koji su pod kontrolom vlasti. Razlog za to je, pre svega, nastojanje da se izbegne negativni publicitet vezan za državne institucije. Tema prinudnih iseljenja je izrazito emotivna i očekivano je da bi se ogromna većina građana lakše poistovetila sa deprivilegovanima koje izbacuju na ulicu, nego sa izvršiteljima, finansijski moćnim poveriocima i policijom. Zbog toga mediji izbegavaju da direktno napadaju ljude koji su na meti izvršitelja, pa tako i one koji ih brane, odnosno aktiviste ZA „Krov nad glavom” i druge solidarne građane.

Međutim, medijsko izveštavanje o prinudnim iseljenjima uglavnom je senzacionalističko i jednostrano. Za prorežimske medije su atraktivni pojedinačni slučajevi i posledice do kojih dovodi ZIO, dok se, s druge strane, nijedan prorežimski medij ne bavi kritički samim zakonom i strukturnim uzrocima prinudnih iseljenja – rastućim siromaštvom i neoliberalnim ekonomskim politikama.

„Mediji se ovim problemom bave oportuno i nesistemski. Mi u izveštavanju medija i u načinu na koji mediji govore o tome ne vidimo širu sliku. Uvek se priča o konkretnim slučajevima, gde je možda došlo do neke prevare. Ne govori se o tome da je to sistemski problem, već se adresiraju konkretni slučajevi, što je bolje nego ništa, ali nije pravi način da se o ovome govori. [...] Reklo bi se da se o svemu tome više priča nego što bi se očekivalo, imajući u vidu kolika je medijska blokada. ‘Espresso’, na primer, redovno izveštava sa iseljenja iako su oni režimski tabloid.

¹⁶ „Novi šef Poreske, opet kadar BIA”, *B92*, 13. 2. 2015. <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=02&dd=13&nav_id=957923>. Videti i: *Informator o radu Poreske uprave*, 12. 12. 2019. <<http://www.poreskauprava.gov.rs/sr/otama/Informator.html>>.

Očigledno da je ta atraktivnost tih priča za medije koji funkcionišu poput tabloida nešto što prevazilazi vernost režimu, što je zanimljivo. Ali to sistemski ne menja stvari, jer će 'Espresso' izveštavati sa iseljenja Osmanovih, a neće pisati tekst protiv zakona."

Zaključak

Pritisци koje trpi ZA „Krov nad glavom” mogu se grubo podeliti u dve kategorije: pritisci koje donose nova zakonska rešenja, s jedne strane, i pritisci koji nastaju zbog (ne)postupanja policije i zloupotrebe finansijskih inspekcija, s druge strane. U prvoj grupi su finansijski pritisci koje donose izmene i dopune ZIO – novčane kazne za aktiviste i svaljivanje ogromnih troškova na one stanare koji nisu dužnici, nego žrtve prevara – ali i pooštavanje kaznene politike, kao vid zastrašivanja. Finansijski pritisci su najefikasniji način za gušenje aktivizma, jer nisu medijski atraktivni kao, na primer, konfrontacija aktivista sa policijom, pa samim tim prolaze nezapaženo i ne proizvode negativni publicitet vezan za državu.

U drugoj kategoriji su pritisci i pretnje koje dolaze iz policije, odnosno nastaju zbog njenog neprofesionalnog i neefikasnog postupanja. U mnogim slučajevima policijski službenici prilikom prinudnih iseljenja krše zakon ili neprofesionalno postupaju – počev od odbijanja da se legitimišu, preko ograničavanja slobode kretanja aktivista, pa sve do seksualnog uznemiravanja, nesrazmerne upotrebe sile i otvorenih pretnji. Važno je imati u vidu i slučaj prebijanja dvojice aktivista ZA „Krov nad glavom” iz Novog Sada, u kom policija i dalje nije otkrila napadače. Neefikasnost policije u ovakvim slučajevima predstavlja ugrožavanje bezbednosti aktivista, ali i jasan indikator neprijateljskog odnosa države prema aktivizmu. Ovde treba dodati i zloupotrebu finansijskih inspekcija, koje istovremeno predstavljaju i finansijski pritisak, ali i vid zastrašivanja aktivista, a protiv kojih je teško boriti se, s obzirom na to da su inspekcije po sebi zakonite.

Cilj finansijskih pritisaka, zastrašivanja i ugrožavanja bezbednosti i prava aktivista jeste suzbijanje aktivizma ZA „Krov nad glavom”. Samim ZIO, ali i drugim vrstama pritisaka država nastoji da pošalje poruku aktivistima ZA „Krov nad glavom” da treba da odustanu. Gušenje aktivizma ovog kolektiva treba posmatrati kao deo šireg trenda obračuna režima sa aktivizmom i nevladinim sektorom, ali isto tako i kao deo neoliberalnih reformi, procesa klasnog raslojavanja i stavljanja javnih institucija u službu ostvarivanja privatnih interesa. U takvim okolnostima jedini moguć odgovor na državnu kriminalizaciju solidarnosti jeste upravo što više solidarnosti, kako sa najugroženijima, tako i sa aktivistima koji ih brane.

